

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

VIOREL GULICIUC

1. Așa cum a putut pertinent demonstra cercetătorul danez Ivan Almeida¹, pornind de la principalele stiluri ale gândirii (exceptând inducția, nerecuperabilă semiotic) și de la sensurile semiozei la Charles Sanders Peirce, *doi* sunt principalii versanți ai semiozei: semioza de factură structurală (să o numim și “deductivă”) și cea de factură cognitiv-estetică (“abductivă”). Dincolo de bogata literatură scrisă pe tema specificului și a limitelor ei, (de la Eco, la Todorov sau Almeida, putem accepta, împreună cu acesta din urmă, că "*ar fi periculos să dăm o definiție a priori a semioticii, deoarece orice definiție ar exclude în mod necesar, o arie deja stabilită a practicii. Cel mai bine ar fi să putem postula că este semiotică tot ceea ce fac semioticienii atunci când spun că fac semiotică*" [1: 4]. Să concedem, totuși, că *semiotica poate fi considerată drept studiul realității virtuale a universurilor alternative ale semiozei*"ⁱⁱ.

"*Multă vreme, semiotica și filosofia au fost considerate ca două opțiuni intelectuale opuse, articulabile, poate, dar dificil conciliabile*" [1a: 1]. De aceea, o scrutare exigentă a raporturilor lor (așa cum erau ele concepute până nu foarte demult), ar putea fi în măsură să ne aducă aminte de *precaritatea* funciară a distincțiilor noastre conceptuale în fața universalității *nongenerice* a *faptului-de-a-fi*. "*De fapt, consideră Almeida, conflictul pare a se situa, în mod implicit, între două extrapolări: semiotica era redusă la exercițiul analizei structurale, în timp ce din filosofie nu se reținea decât*

curentul hermeneutic" [1a: 1]. Ruinătoarea percepție reciprocă pe care stă opoziția reduționistă amintită (pentru că nici filosofia nu e doar "spirit de finețe" și interpretare și nici semiotica doar "spirit geometric" și analiză structurală) nu este, însă, atât de lesne de eliminat din *pre-judecățile* noastre teoretice.

Grosso modo, conflictul "clasic" dintre semiotica structurală (de factură deductivă) și hermeneutică - (*recte*: dintre semiotică și filosofie) - ar putea fi sintetizat (crede Almeida) astfel: "(1) *Orientarea semioticii este formalizantă, în timp ce hermeneutica reține aspectul «tematic» al conținuturilor.*

(2) *Ceea ce caută să contureze hermeneutica, în calitate de «individualitate», semiotica tratează ca actualizare a unui «sistem», a cărui gramatică o descrie. Putem specifica toate acestea, spunând că semiotica vizează «sensul» ca efect al unui decupaj în interiorul unui sistem închis, în timp ce hermeneutica vizează «semnificația», ca raport față de un «trăit», într-o organizare deschisă.*

(3)* *Semiotica își construiește subiectul în maniera unei configurații interne; hermeneutica reclamă APROPRIEREA unui «text», de către un subiect exterior, fie el unul individual sau unul transcendental.*

(4)* *Semiotica se consideră ca fiind o știință obiectivă, în timp ce hermeneutica e o filosofie cu presupuziții, ce nu poate eluda partea de precomprehensiune a subiectului, în stabilirea lumii semnificante proiectate prin text.*

(5) *Conform caracteristicilor 3)* și 4)*, se poate spune că mișcarea semioticii este: a) text → b) sistem → c) sens, în timp ce mișcarea cvasidialectică a hermeneuticii ar fi: x) precomprehensiune a subiectului → y) înstrăinare a subiectului în text → z) apropiere a lumii semnificante de către subiect.*

(6) *De unde și conflictul reciprocei înglobări. Hermeneutica consideră că stadiul intermediar al procesului*

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

Viorel Guliciuc

său (y), ar corespunde unui travaliu tehnic de semiotică legitimă (a, b, c), dar chemată să fie precedată și depășită prin demersuri extrinseci (x și z). În replică, se-miotica va spune că rezultatele hermeneuticii (x, y, z) sunt de reconsiderat sub toate aspectele, ca un text ne-privilegiabil (a), în care semi-otica poate introduce sistemul de funcționare (b) și sensul (c)" [1a: 1-2]ⁱⁱⁱ. Astăzi, am depășit în bună parte această nouă "ceartă a universalilor". Disputa dintre semiotica structurală și hermeneutică se iscă de îndată ce ele nu se mai înțeleg în legătură cu interpretarea uneia dintre presupuzițiile lor fundamentale – aceea a semnului ca "substitut" (deci și ca "reflectare") – de factură evident clasică, tradițională. "În spatele aparențelor de polemică, scrie același autor, hermeneutica și semiotica structurală răspund unei aceleiași opțiuni epistemologice, care nu este nici singura și nici, în mod necesar, cea mai indicată, pentru a da seamă de fenomenul semnificației. Această opțiune plasează, de la început, semnificația sub semnul echivalenței sau al substituției ($a=b$): în spatele unui semn sau al unei configurații (a : discurs) există un conținut (b : structuri semantice, lume), situat, în mod necesar, la un alt nivel de cunoaștere" [1a: 2].

Acceptând că semiotica e investită de filosofie, dar și că o mișcare semiotică se instalează *sine qua non*, în chiar inima celui mai strict demers filosofic, o cercetare semiotică a filosoficului nu se va putea lipsi de dialogul dintre perspectiva structurală și aceea cognitiv-estetică, fără a fi condamnată la excese și radicalități sterpe.

2. Interesul pentru studiul semiotic al filosoficului continuă să fie precar. Că e așa ne-o dovedește nu numai numărul restrâns de lucrări strict dedicate acestei problematice, ci și prezența unui capital destul de limitat de perspective teoretice implicate în studiile întreprinse.

La o scrutare fie și numai parțială și nesistematică a rezultatelor obținute, până acum, în cercetarea explicită și sistematică a filosoficului, din perspectiva *ființei-spuse* – înțeleasă în sensul ei cel mai larg – se poate destul de lesne constata că discipline cum sunt *semiotica* sau *meta-logica*, *hermeneutica* sau *retorica*, *lingvistica* sau *semiologia*, *meta-filosofia* sau *pragmatica*, *logica*, *filosofia limbajului* sau *epistemologia*, nu acoperă, totuși, întreaga gamă a posibilităților de abordare a discursului / discursivității / limbajului filosofic, din perspectiva *ființei-spuse*, care ar mai putea oricând cuprinde: *semantica*, *teoria textului*, *teoria lecturii*, *gramatica narativă*, *stilistica* ș.a.

Pe de altă parte, studiul semiotic sistematic al discursului / limbajului filosofic – inaugurat, așa cum se cunoaște, de M. Guérout, (*în 1953!*) – se dezvoltă abia după 1986 – an în care, la Urbino, Ivan Almeida publică o primă lucrare referitoare la raporturile dintre semiotică și filosofie, dintre semiotică și hermeneutică, intitulat *Sémiotique et interprétation*.

În al treilea rând, tema se consacră abia în 1996, an în care i se dedică un întreg colocviu la Centrul Internațional de Semiotică și Lingvistică, de pe lângă celebra universitate amintită. În cadrul acestuia, cercetători de renume, din domeniul semioticii, au prezentat o serie de studii privind discursul filosofic – cum au fost, de pildă: Frederic Nef - *La dimension figurative et narrative du discours philosophique et son engeu argumentatif* ; Augusto Ponzio - *Il carattere dialogico del discorso filosofico*; Filippo Costa - *Agrammaticalità interdisciplinare: poesia e filosofia*; Ivan Almeida - *"And yet, and yet..." Une philosophie sans enonciation? (Borges et Wittgenstein)*; Per Aage Brandt - *Une page de philosophie analytique*; José Maria Nadal - *Les limites du discours philosophique* ș.a.

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

Viorel Guliciuc

3. Putem, încerca, așadar, o cercetare semiotică *disjunctivă tare* a orizonturilor și nivelurilor discursului filosofic în două moduri "opuse": fie din perspectiva semioticii struc-turale (deductive), fie din aceea a unei semiotici cognitiv-estetice (abductive).

În acest spațiu generos al *realității virtuale a semiozei*, opțiunile diferite ale celor două semiotici nu înseamnă, deci, atât excludere reciprocă, cât complementaritate^{iv}. Mai mult chiar, alegerea exclusivă a unuia sau altuia dintre tipurile de semiotică amintită nici măcar nu este integral posibilă, datorită extremei dificultăți de a te menține în spațiul teoretic circumscris unei alternative radicale. "*Oricum*, scrie Almeida, *semiotica structurală în stare pură nu a existat niciodată, iar dacă se corectează referința – rămasă mai mult metaforică decât reală – la schemele generative și ansambliste, practica analizei greimasienne – bazată pe noțiunile de parcurs narativ și figurativ – se acomodează, în fond, destul de bine presupuzițiilor semioticii de tendință peirceană. Ar fi mai util, atunci, să vorbim de diferența dintre două idealități: a) semiotica "lingvistică", ce ar lua ca punct de plecare noțiunea de ansamblu și asimilarea oricărui semn cu semnul lingvistic și b) semiotica "cognitivă" sau "estică", care ar lua ca punct de plecare figura individuală, ca loc al cunoașterii"* [1a: 6].

Această natură "ruptă" a semioticii (asemănătoare, poate, aceleia de care vorbea Nichita Stănescu în *Antimetafizica* sa, relativ la specificitatea "*filosofiei*") nu este fără urmări pentru o cercetare semiotică a filosoficului. Discursul filosofic, de pildă, ca ansamblu coerent de texte filosofice ale unui gânditor sau ale unei școli filosofice, ar putea fi studiat fie accentuând închiderile, *limitele*, fie deschiderile, *limitațiile*. Teoretic, deci, am putea alege între o semiotică a sistemelor închise, finite (structurală / deductivă) și una a parcursurilor infinite (cognitivă / estetică) [1a: 7]. Raportată la obiectul semiotic "text" diferența ia următoarea formă: "*o semiotică a textului finit ia ca punct de plecare o*

noțiune înrudită cu ceea ce lingvistica numește «limbă». Ca limbă, spațiul studiat prin această estetică e mereu conceput ca un sistem închis, urmînd teoria logi-co-matematică a ansamblurilor. O semiotică a textului înfinit, caută, în schimb, semnificațiile în interiorul a ceva ca un «limbaj» – care e un dispozitiv, mereu deschis, de simbolism. Un dispozitiv înfinit nu dă naștere, în mod necesar la sisteme, dar el are parcursuri. Deci, în locul unei suprapunerii de ansamble sau de limbaje ierarhizate, el va propune module în interfață de ierarhizată, în maniera acelor «Societies of Mind», de care ne vorbește Minsky)" [1a: 7].

În principiu, ca sistem cu limite și deschideri precise, filosoficul poate fi explorat semiotic, ca interfață între o semioză a sistemelor finite și una a sistemelor înfinite, ca Janus Bifrons, ca dialog al finitului cu infinitul – ceea ce pare a fi tentant, din moment ce categoriile filosofice sunt adevărate "marginii ale gândirii", iar ultimele consecințe ale unei filosofii palpează zone de realitate virtuală, de raționalitate încă neconstituită ca atare.

Pornind de la o lectură nouă a lui Peirce, cercetătorul danez amintit schițează în felul următor demersul euristic specific filosofiei: "Pentru a fi în stare să atribuim o normalizare conjecturală unui fapt surprinzător, trebuie, într-o oarecare măsură, «să identificăm», în prealabil, originalitatea unui asemenea fapt. Pentru semiotica structurală, un fapt nu este, din punct de vedere semantic vorbind, decât o «valoare» într-un sistem. Se economisește sau chiar se maschează interpretarea fenomenului individual ca atare. Esența semioticii abductive este, înainte de toate, aceasta: un fapt nu se explică decât odată ce i s-a atribuit o anumită interpretare. Altfel spus, semiotica structurală, pleacă de la stabilirea a priori (întrucât sunt derivate din teorie) a unor «trăsături pertinente». Semiotica abductivă, în schimb, începe printr-o operație ce precede orice noțiune de relevanță. Unitățile nu se definesc doar prin decupaj, căci

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

Viorel Guliciuc

pentru a putea justifica acest decupaj e necesar să fie observate caracteristicile imanente ale obiectivului individual și să se decidă, apoi, la ce structură convine să ne referim [1a: 19]. Nu trebuie să nu uităm, că, *din perspectivă structurală, chiar și existența unui discurs filosofic este un fapt ce se cere a fi interpretat*, întrucât apariția sa, irumperea sa în literatura deja existentă schimbă raporturile de forță dintre idei și schimbă situația cercetării filosofice de la un moment dat.

În cazul unei abordări abductive, *"trebuie să se înceapă de la asumarea textului ca un fapt «extraordinar», pentru că, altfel, el nu ar mai avea nevoie de a fi explicat. În alți termeni, faptul că ceva este spus sau scris, schimbă vecinătatea tăcerii și îmbracă, în mod automat, atuurile unei catastrofe, în sensul topologic al termenului. Orice lucru pe care îl povestim trebuie să merite efortul de a-i povesti, de unde se «implicitează» că nu e vorba de o «banalitate». Fără această pre-judecată nu este posibilă nici o abducție"* [1a: 36].

4. În pofida aparentelor, resursele eurisrice ale semiozei "clasice", de factură structural-deductivă nu sunt epuizate. Faptul este dovedit nu numai de multitudinea de studii consacrate dimensiunilor semiozei, ci și de posibilitatea de a le sistematiza utilizând cadrul generos al modelului hexadic generalizat al semiozei – acela al hipercubului semiotic.

Tripartiția universului semiotic – așa cum reiese ea din lucrările lui *Peirce, Frege, Morris, Carnap, E.S.Johnson, Ogden & Richards* sau *St. Ullmann* – nu constituie doar una dintre cele mai puternice teze ale semioticii, ci și una dintre cele mai rezistente la schimbare. Acceptând această realitate, se cuvine, însă, să atragem insistent atenția asupra faptului că, o dată, cu ultimele lucrări ale lui *Morris*, cu concepția semiotică a lui *Georg Klaus*, cu "*patrulaterul semiotic al lui A.J.Ayer*", cu "*modelul saussurean al semnificării*", cu

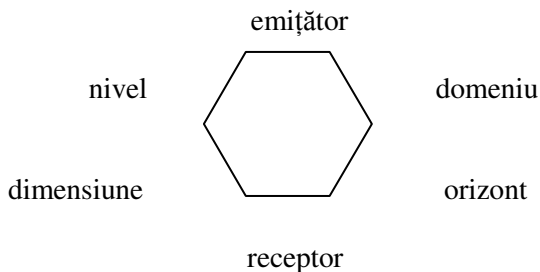
"patrulaterul semiotioc al lui *Gardiner*", cu "*modelul tetric al lui Peirce însuși*" sau cu "*modelul morrissian – din 1946 – al semiozei*"^{iv}, modelele triadice "clasice" al semiozei fac loc modelelor tetrice, pentru ca, apoi, acestora să le urmeze modelele pentadice, cele hexadice sau chiar heptadice. Pe de altă parte, se cuvine arătat și că atacurile la adresa tripartiției clasice a procesului semiotic – concretizate sau nu în propunerea de noi modele ale situației semiotice – nu au fost nici puține și nici fără importanță. Astăzi, mai ales după propunerea modelului hexadic, datorat lui Petru Ioan^{vi}, am mai parcurs o etapă în procesul de erodare a acestui adevărat *principium semioticum*^{vii}. În acest context să observăm că reacțiile diferiților semioticieni, față de modelul hexadic răspund *conștienței* faptului că structurile hexadice, rămân *indispensabile* oricărei cercetări semiotice structurale.

Pe de altă parte, ideea generoasă a unei scări a complexității obiectelor semiotice vine în sprijinul celor mai noi tendințe din cercetarea semiotică structurală^{viii}. Spre bună ilustrare se cuvine să amintim că, în acest sens, cadrul semiotic structural-deductiv pare a fi permisiv la ideea unei modelări hexadice (extrem de generos în posibilități, așa după cum o demonstrează creatorul său, cercetătorul ieșean Petru Ioan). Urmându-l pînă la capăt, am putea obține interesante reconsiderări ale spațiului conceptual al filosoficului – dar și al *ființei-spuse* – în măsură să intereseze și alte domenii ale reflecției filosofice, decât cele direct legate de această problematică. Pentru că este mirabil și neașteptat că bogăția structurală a discursului filosofic să poată fi generată de un cadru hexadic re-valorizat.

5. Un prim *model deductiv-hexadic al spațiului semiotic al discursului filosofic* îl obținem luând în considerare, alături de *emițătorul* și respectiv, de *receptorul* gândului filosofic, *dimensiunile, orizonturile, nivelurile și domeniile* filosoficului:

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

Viorel Guliciuc

**Cadrul semiotic hexadic,
conceptual și deductiv-structural al filosoficului**

Un astfel de instrument analitic ar putea fi utilizat pentru a discrimina între diferite moduri de a aborda istoria filosofiei, în funcție de accentul preponderent pus pe unul sau altul dintre poli ai acestei hexade. În funcție de sensul lecturii acestui graf complex, am putea obține tot atâtea *tipuri de perspective asupra evoluției istorice a filosofiei*. Mai mult chiar, el ar putea fi nuanțat prin discriminarea mai multor tipuri de emițători, receptori, domenii, dimensiuni, orizonturi sau niveluri ale filosoficului – discursului filosofic, ceea ce ar oferi șanse sporite de detectare a unor forme filosofice specifice unor anume categorii de discurs: *eseu, logică, sistem* ș.a.m.d.

S-ar putea spune, pe de altă parte, că, *dată fiind complexitatea și bogăția semiozei structural-deductive a filosoficului, modelul hexadic însuși poate fi îmbunătățit...* Pentru aceasta, putem să-l plasăm într-un *cadru tridimensional*, astfel încât *cei 6 poli ai hexadei să devină fețele unui cub*. Fără teama de a greși prea mult, se poate spune că acesta ar putea fi considerat ca fiind *modelul ideal al ori-cărui discurs filosofic* (și poate al oricărui discurs, în măsura în care concedem asupra pertinentei sale în calitate de cadrul semiotic generic). Dacă am opera combinări (lecturi) ale celor șase laturi (poli) ai cubului semiotic, *așa după cum este permis acest lucru în cubul lui Rubik*, am putea obține,

destul de repede, modelări ale diferitelor tipuri de discurs. *Variațiile* de la această formă “canonică” ar putea fi generate într-un mod analog celebrului cub. Astfel, ar deveni evident *de ce nu există reguli de generare a unui tip specific de discurs filosofic*, pornind de la modelul (sau cel puțin de la un model) semiotic general, ci doar reguli de transformare nepermise. Formele libere obținute în urma “rotațiilor” respective, care, aici, ar putea fi asociate unor meta-operatori semioici – deci cuburile cu fețe “pestrițe” – ar putea fi oricând asociate unor tipuri particulare de discurs filosofic / discursivitate filosofică / limbaj filosofic.

PENTRU UN MODEL SEMIOTIC TRIDIMENSIONAL
AL DISCURSULUI FILOSOFIC

Viorel Guliciuc

NOTE:

ⁱ a. Ivan Almeida: *L'interprétation abductive et les règles du raisonnable. Sémiotique et philosophie*; în: *Documents de Travail et pré-publications*, nr.197-198-199/1990, seria A, Centro Internazionale di semiotica e di Linguistica, Urbino, 1990. Vezi și:

b. Ivan Almeida: *Sémiotique et interprétation (Peirce - Greimas - Ricoeur)*; în: *Documents de Travail et pré-publications*, nr.153-154/1986, seria A, Centro Internazionale di semiotica e di Linguistica, Urbino, 1986

ⁱⁱ Relativ la raporturile dintre semiotică și logică, lingvistică, psihologie, sociologie, antropologie, etnologie sau estetică, a se vedea Traian-Dinorel Stănciulescu *Miturile creației. Lecturi semiotice*, Editura "Performantica", Iași, 1995, pp. 19-23.

ⁱⁱⁱ O confruntare a hermeneuticii și structuralismului poate fi întâlnită și la Paul Ricoeur, care o asumă explicit în studiul *Structure et hermèneutique (1963)*, (din volumul: Paul Ricoeur, *Lectures 2. La contrée des philosophes*, Éditions du Seuil, Paris, 1991: 351 sqq.), cu referire la concepția lui Claude Lévi-Strauss.

^{iv} Și poate că este momentul să ne întrebăm dacă acel celebru principiu al comple-mentarității, din fizica atomică, nu poate fi extins și în universul alternativ și real-virtual al semiozei.

^v Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici "situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 72-144.

^{vi} Datorat reputatului cercetător ieșean Petru Ioan. Vezi, mai ales [5], *loc.cit.* Este interesant de remarcat faptul că Gary Shank și Don Cunningham au putut detecta, în 1996, nu mai puțin de 6 moduri ale abducției la Peirce, ceea ce vine în sprijinul propunerii cercetătorului ieșean amintit. Studiul celor doi cercetători, intitulat chiar *Modeling the Six Modes of Peircean Abduction for Educational Purposes*, e consultabil la: URL: <http://www.cs.indiana.edu/event/maics96/Proceedings/shank.html>

^{vii} Prima prezentare explicită a concepției hexadimensionale privind semioza datează, așa cum se știe, din 1992, an în care Petru Ioan publică *Reperele "situației semiotice" prin analogie cu "situația pedagogică"*, în: "Analele Universității «Al.I.Cuza» Iași", nr. 1-2/1992, pp. 93-97.

---

viii Astfel, simpla cercetare a temelor propuse spre dezbateră, în spațiul mirabil al Internetului, de diferiți cercetători nu poate imediat convinge nu numai de bogăția și diversitatea temelor propuse, ci și de existența și funcționarea unei implicite scări a interesului semiotic și prin aceasta a semioticului însuși. În acest sens, se poate porni de la amintita deja aici listă a lui Martin Ryder.